

Микола ЛИТВИН, Любомир ХАХУЛА

ОСОБЛИВОСТІ ЕМІГРАЦІЇ ТА РЕЕМІГРАЦІЇ В МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ

**(Шваб А. Еміграційна політика Польщі (1918–1939):
монографія / А. Шваб. – Луцьк, 2014. – 492 с.)**

Еміграція – відображення етнополітичного та соціально-економічного становища держав і народів. Особливо це стосується новітньої доби, коли загострюються демографічні й аграрно-продуктові проблеми, швидкими темпами розвивається наука, транспорт, зв'язок, спричиняючи нові міграційні хвилі між країнами та континентами. Відновлена після Першої світової війни Друга Річпосполита теж стала активним об'єктом і суб'єктом міжнародного міграційного процесу. Власне цій проблемі присвячена монографія відомого волинського дослідника, декана історичного факультету Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки Анатолія Шваба.

Дослідження побудоване за проблемно-хронологічним принципом, складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку джерел і літератури. У першому розділі традиційно проаналізовано українську та зарубіжну історіографію проблеми, джерельну базу, а також актуалізовано теоретико-методологічні засади дослідження. Під час написання монографії автор опрацював регіональні та центральні архіви не лише України, але й сусідньої Польщі. Не забув і про опубліковані збірники документів та матеріалів, численні кореспонденції польської й української періодики міжвоєнної доби. Дещо менше використано спогадів учасників та очевидців тогочасних подій, а також англомовні і німецькомовні джерела. Погоджуємося з А. Швабом у тому, що найбільшу археографічну цінність мають публікації міжвоєнної доби, авторами яких були урядовці, дипломатичні працівники та науковці, що формували і реалізовували еміграційну політику Другої Річпосполитої (їх публікації стосуються переважно окремих епізодів організації та перебігу еміграційного руху і не містять синтезованої характеристики еміграційної політики як такої).

Другий розділ розкриває суспільно-політичні передумови й етносоціальні чинники міграційних процесів у відродженій Польщі після Першої світової війни. При цьому автор особливу увагу приділив демографічній складовій цього явища. Дуже рельєфно це продемонстровано за матеріалами переписів у Волинському, Львівському, Станіславівському та Тернопільському воєводствах. Причини масового еміграційного руху міжвоєнної Польщі, як слушно зауважив луцький дослідник, крилися в особливостях соціально-економічного укладу Другої Річпосполитої та суттєвому відставанні темпів її економічного зростання від розвинутих країн Європи і світу. Крім того, значний вплив на еміграційні настрої польського соціуму мав

міграційний досвід останньої чверті XIX – початку XX ст., коли в 1871–1914 рр. із територій, які у 1918 р. увійшли до складу Другої Речіпосполитої емігрувало близько 3,5 млн осіб. Відтоді поляки поряд з українцями й іншими народами Східної Європи стали невід’ємною складовою глобального ринку праці, основним рушієм якого були попит та пропозиція робочої сили, насамперед чоловічої. Масова еміграція в уявленнях кількох поколінь польського суспільства сформувала стійку соціально-психологічну установку на сприйняття її як ефективного способу боротьби з матеріальними труднощами. Гроші, як правило, необхідні були для будівництва помешкань, навчання дітей у вищих навчальних закладах, купівлі худоби та землі тощо. Автор навів оригінальні статистичні дані про те, що низькі темпи індустріалізації країни болісно позначилися на сфері сільськогосподарського виробництва, а швидке зростання сільського населення нівелювало будь-які зусилля Бельведеру у сфері аграрного реформування (за два міжвоєнні десятиліття в результаті запровадження аграрної реформи загальна площа селянських господарств зросла на 15 %, а кількість господарств збільшилася на 30 %).

Важливо й те, що вчений узагальнив нормативно-правову базу держави в міграційній сфері, значну увагу приділивши особливостям еміграційних потоків. Йдеться як про постійну, так і про сезонну еміграцію до сусідніх європейських країн. Дослідників новітньої історії Польщі зацікавлять також авторські узагальнення щодо кількісних, регіональних, національних та соціально-демографічних показників цього процесу. Погоджуємося з висновком А. Шваба про те, що еміграційна політика Другої Речіпосполитої еволюціонувала упродовж усього міжвоєнного двадцятиліття і для кожного з її етапів були притаманні свої пріоритети. Для періоду 1918–1925 рр. – всілякі сприяння заробітчанській еміграції. На початковому етапі передбачалося, що до сезонної еміграції, переважно до Франції (на шахти та сільськогосподарські роботи), буде скеровано не менше 2 млн безробітних промислових і сільськогосподарських робітників. Однак від середини 1920-х років в умовах погіршення економічної кон’юнктури та з усвідомленням того, що швидких змін в економіці країни досягнути не вдасться, більшість польських політичних партій та уряд визнали, що єдиний спосіб вирішення питання аграрного перенаселення країни – це еміграція. В умовах економічної рецесії 1924–1925 рр. до активної співпраці із проурядовими партіями для розробки еміграційних проектів долучаються ліві політичні сили – Польська соціалістична партія та Народна робітничка партія.

Лише у другий період (1926–1930) польській владі вдалося досягнути певних успіхів завдяки загальному економічному піднесенню та сприятливій кон’юктурі світових ринків праці. Насамперед було укладено еміграційну угоду з Німеччиною, досягнуто певних поступок Франції, Німеччини й Бельгії в питаннях соціального забезпечення сезонних робітників. Усередині країни офіційна Варшава вдалася до централізації опікунської діяльності, обмеживши використання нелегальної агітації до еміграції через іноземні мореплавні компанії. Особливу увагу А. Шваб приділив діяльності в цій сфері Міністерства закордонних справ (МЗС) Польщі, яке прагнуло укладати політичні й економічні угоди з імміграційними країнами задля збільшення заробітчанської еміграції. Центральній владі активно допомагало Польське колонізаційне товариство (утворене 1926 р.), а також Міжнародне осад-

ницьке товариство, до якого увійшов делегований МЗС секретар Міжміністерської еміграційної комісії А. Зарихта.

Автор показав, що в період світової економічної кризи та після неї (1931–1935) еміграція з Польщі майже припинилася, натомість посилилася рееміграція, передусім із Франції, що зумовило зростання безробіття в сільській місцевості та містах. Новий санаційний уряд намагався стримати цей процес, проте, побоюючись зіпсувати відносин з офіційним Парижем, МЗС Польщі в 1932 р. активізувало пошук можливостей осадницької еміграції до Бразилії, Аргентини, Уругваю, Болівії та інших країн Південної та Латинської Америки. Історик навів також численні документи про пропагандистську діяльність Морської і колоніальної ліги.

Як слушно зазначив А. Шваб, у 1936–1939 рр. світові міграційні процеси значно активізувалися, що пожвавило робітничу еміграцію до Німеччини, Франції, Бельгії, Латвії, Естонії. На той час центральна польська влада вже не чинила жодних перешкод сезонній еміграції, насамперед до промислових підприємств і фермерських господарств Німеччини. Автор зауважив, що тогочасне польське керівництво розцінювало континентальну еміграцію важливим чинником покращення фінансового стану польських селян західних і центральних воєводств, а також послаблення становища національних меншин, особливо на т. зв. “східних кресах” – Східній Галичині та Західній Волині. Зокрема польська влада посилила зусилля для виїзду західних українців і білорусів, а також євреїв до країн Південної Америки. До того ж здійснено спробу утворити на суміжних прикордонних територіях Бразилії, Аргентини і Парагваю скупчені поселення польських осадників, які могли б у перспективі стати базою для польської економічної експансії або навіть для створення власних колоній у Південній Америці.

Окремий розділ присвячено політиці законодавчих і виконавчих органів центральної влади Польщі щодо міжконтинентальної еміграції, зокрема не лише до країн Північної, але й Південної Америки. На основі ґрунтовного аналізу маловідомих українській історичній та юридичній науці документів А. Шваб узагальнив засади та складні механізми реалізації міжконтинентальної еміграційної політики, їх міжнародно-правове регулювання, державний контроль над напрямками, особливостями та національною структурою еміграції на американський континент.

Науково обґрунтованим є висновок дослідника про те, що в 1926–1928 рр. кількісні показники міжконтинентальної еміграції значно поступаються континентальній, європейській: із 1 479 152 осіб, які покинули Польщу у вказаний період, 1 030 590 осіб (70 %) емігрувало до європейських країн. Натомість із східних воєводств, зокрема Волинського, Тернопільського, Львівського, знедолені українці й надалі хотіли виїжджати переважно за океан. При цьому автор наочно реконструює динаміку еміграції з Волинського воєводства: якщо в 1926–1931 рр. звідси виїхало за океан 12 % від загалу переселенців із Польщі, то в 1936–1938 рр. – 27,9 %.

Водночас при визначенні контингенту емігрантів до європейських країн, виступає А. Шваб, перевага надавалася полякам, римо-католикам за віросповіданням. У 1926–1931 рр. їхня частка становила 65,7 %, натомість православних (переважно українців і білорусів) – лише 0,5 %. Упродовж усього міжвоєнного періоду постійно зростала динаміка й частка емігрантів серед представників національних меншин

на фоні спадання еміграційної активності представників польської національності. Найактивнішу участь взяли німці та євреї.

Разом із тим варто висловити авторові деякі зауваження. Робота виграла би від порівняння еміграційної політики Польщі з еміграційною політикою країн подібних за особливостями соціально-економічного та політичного розвитку, як, наприклад, Чехословаччина, Румунія тощо. Більше місця в монографії вартувало би відвести політичній еміграції, зокрема українській. Як відомо, чимало українських громадсько-політичних діячів Східної Галичини та Західної Волині, уникаючи переслідувань польської авторитарної влади, виїхали до Чехословаччини, Франції, США й Канади, де продовжили суспільно-культурну діяльність. Проте висловлені побажання не впливають на високий науковий рівень монографії, яка стане в нагоді дослідникам новітньої історії Польщі та України.